

Z HISTORIE VOJENSKÉ FARMACIE

615.4.006(091):356.33:355.242.3

PŘÍSTROJOVÉ A MATERIÁLNÍ VYBAVENÍ VOJENSKÝCH LÉKÁREN

Karel KRÁL

Univerzita Karlova Praha, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové

Souhrn

Jedním z opomíjených aspektů historického zkoumání vojenské farmacie je vybavení přístroji a zařízením potřebným pro činnost vojenské lékárny. Mnoho století záviselo vybavení vojenské lékárny na zkušenostech lékárníků, kteří byli povoláváni ke zřízení polních lékáren. Vznik profesionální vojenské farmacie v roce 1794 však nevedl k přijetí příslušných norem. V 19. století se vybavení veřejných, ústavních, klášterních i vojenských lékáren nezávisle řídí tzv. Ehrmanovou normou z let 1828–1832. První zákonnou normu v Rakousku-Uhersku určující vybavení lékáren přináší zákon ze dne 18. prosince 1906 č. 5 říšského zákoníku z r. 1907, kterým se upravuje lékárnictví. Závaznou normou určující zařízení vojenských lékáren se stal předpis Zdrav-1-3 Lékárnická služba v míru přijatý MNO ČSR v roce 1931. Předpis určoval, jaké přístroje, pomůcky a ostatní vybavení musely mít vojenské lékárny v mírové době.

Klíčová slova: Vojenská lékárna; Nezávazná norma vybavení vojenské lékárny; Ehrmanova norma; Závazné normy vybavení veřejných a ústavních lékáren; Zdrav-1-3 Lékárnická služba v míru.

The Apparatus and Material Equipment of Military Pharmacies

Summary

One of the neglected aspects of military pharmacy historical investigation is the apparatus and furniture equipment necessary for the activity of a military pharmacy. For many centuries the equipment of a military pharmacy depended on the experience of pharmacists who were called up to establish field pharmacies. The establishment of a professional military pharmacy in 1794, however, did not lead to the approval of appropriate standards. In the 19th century the equipment of public, hospital, monastery and military pharmacies was optionally defined by the so-called Ehrman's standard from 1828–1832. The first lawful standard in the Austro-Hungarian Monarchy defining the equipment of pharmacies was the Law of December 18, 1906, no. 5 of the Monarchy Law Code of 1907, which established the field of pharmacy. Regulation "Zdrav-1-3 the Pharmaceutical Service in Peacetime" approved by the Czechoslovak Republic Ministry of National Defence in 1931 became the obligatory standard defining the equipment of military pharmacies. The regulation defined what kind of apparatus, instruments and other equipment military pharmacies had to have in peacetime.

Key words: Military pharmacy; Optional standard of military pharmacy equipment; Ehrman's standard; Obligatory standards of public and hospital pharmacy equipment; Regulation "Zdrav-1-3 the Pharmaceutical Service in Peacetime".

Základním článkem farmaceutického zabezpečení v systému zdravotnického zabezpečení vojsk byly a jsou vojenské lékárny. Vývoji vojenských lékáren byly věnovány předchozí články, ve kterých bylo ukázáno, že vojenské lékárny prošly složitým vývojem od vojenské lékárny v římské vojenské nemocnici – valetudinariu, přes polní lékárny, lékárny posádkových nemocnic, posádkové lékárny, lékárny divizních (sborových) nemocnic k současným vo-

jenským lékárnám. Každý vývojový stupeň přinesl vedle společných znaků a úkolů uvedených lékáren rovněž rozdílné funkce, vybavení léčivy, přístroji a nábytkem (1, 2, 3).

Která léčiva a léčivé přípravky se používaly v různých obdobích ve vojenských lékárnách z velké části známe, protože byly určeny normami, civilními a vojenskými lékopisy. Léčiva však tvoří jen část vybavení vojenské lékárny, i když podstatnou. K

přípravě léčivých přípravků je třeba řady přístrojů, např. lékárnické váhy různých typů, místo kde je možno léčivé přípravky připravit (tára) atd. Z dosavadních historických prací, např. Karla Pejmla (1892–1965), věnovaných vojenské farmácii se zpravidla dovíme, kde byly vojenské lékárny, kolik místností měla lékárna a kteří vojenští lékárníci pracovali ve vojenských lékárnách. O vybavení vojenských lékáren zde však mnoho informací není (7, 8, 9, 10, 11).

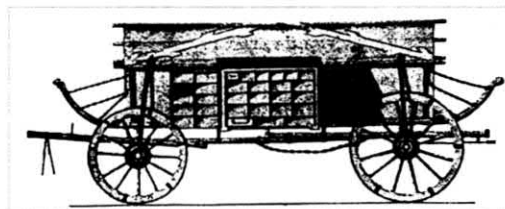
O jedné z prvních vojenských lékáren, která se nacházela v římském valetudinariu máme řadu poznatků. Vedením valetudinaria byl pověřen prefectus castrorum, léčení raněných a nemocných prováděl lékař-medicus clinicus. Prefektovi podléhali optiones valetudinarii – poddůstojníci, kteří vykonávali funkce ošetřovatelů. Vlastní péči vykonávali jim podřízení vojáci. Ve valetudinariu byla i vojenská lékárna. Její správce měl označení **curator operis armarii**. Vojenská lékárna nebyla majetkem konkrétní osoby, ale curator operis armarii měl spíše postavení provizora. I když nemáme přesnější údaje o vojenské lékárně, lze říci, že již nemá podobu stánku, jako tomu je u římských lékáren – taberen, ale protože je pro ni vyhrazena ve valetudinariu jedna místnost, má spíše vzhled lékárny, kterou známe z pozdějšího období mnišského léčitelství, tj. skříně či skříňky s léčivy nebo celé místnosti. O vybavení lékárny přístroji můžeme usuzovat podle lékových forem, které se používaly v Římě.

Se zánikem římské říše zanikly valetudinaria a spolu s nimi vojenské lékárny. Ve třetí vývojové etapě je farmaceutické zabezpečení vojsk svěřeno civilním lékárníkům, kteří si potřebná léčiva, léčivé přípravky a vybavení berou s sebou do války (bitvy). Záleželo jen na jejich znalostech a zkušenostech, jaké zařízení a přístroje si vezmou ze své veřejné lékárny do lékárny polní. Vybavení polní lékárny nebylo dáno žádným předpisem, nařízením nebo normou a bylo minimální (2, 3).

Obr. 1: Polní lékárníčka (17. století)

Ve 4. etapě vývoje vojenské farmacie postupně dochází k vytváření norem obsahujících seznam léčiv, které musela mít vojenská lékárna. Byly vytvořeny „**Medicina castrensis**“ – Císařská norma léčiv (Norimberk, 1735), „**Kramerova norma léčiv**“, „**Canon pharmaceuticus**“ (Víděň, 1735), „**Krátká norma**“ (Víděň, 1756), „**Katalog léčiv**“ (Víděň, 1789). Od vzniku vojenského lékopisu „**Pharmacopoea Austriaco-castrensis**“ v roce 1795 byla léčiva nutná k provozu vojenské lékárny určena vojenskými lékopisy. Uvedené normy a lékopisy však neurčovaly přístrojové vybavení lékáren, i když obecný obraz si lze učinit podle používaných léčiv. Prachy musely být uloženy ve stojátkách, oleje v nádobách a rostlinná léčiva v zásuvkách repositoria. Stojatky a nádoby musely být někde umístěny, pilulky se musely připravovat v pilulkovnicích atd. (10, 11). Polní lékárna má podobu vozu.

Obr. 2: Lékárnický vůz (muzeum Norimberk)

Po vzniku profesionální vojenské farmacie v roce 1794 jsou postupně v Rakousku budovány lékárny posádkových nemocnic a posádkové lékárny. O jejich přístrojovém vybavení mnoho nevíme, protože nebyla přijata žádná norma, která by určovala jejich vybavení. To se však dá s vysokou pravděpodobností odvodit. O vybavení lékáren konce 18. stol. máme řadu poznatků zejména díky rušení mnoha desítek klášterních lékáren.

Zrušené klášterní lékárny byly zpravidla prodány městským lékárníkům, kteří je přestěhovali do nových prostor. O prodeji byl pořízen podrobný zápis. Díky archivním záznamům víme, jaké bylo vybavení přístroji a dalším potřebným zařízením u rušených klášterních lékáren.

Vojenské lékárny vznikají ve stejném období jako rušené lékárny klášterní. Lze proto předpokládat, že jejich přístrojové vybavení a vybavení ostatním nezbytným zařízením bude obdobné. Pro poznání možného vybavení vznikajících vojenských lékáren postačí příklad vybavení dvou rušených lékáren – klášterní lékárny paulánů ve Vranově u Brna a klášterní lékárny na Velehradě, jejichž dějiny nám přiblížil Josef Svetožár Novák (1877–1943).

Kláster paulánů ve Vranově vznikl v letech 1622 až 1624, kdy sem začala docházet četná procesí k soše Panny Marie, které se přičítají mnohé zázraky. Klášter byl zrušen r. 1784. Současně byla zrušena i rezidence v Pozořicích a Mořicích. V té době měl konvent paulánů i s laiky 24 členů. Celkové jmění bylo při zrušení oceněno na 137 834 zl., lékárna pak na 337 zl. 7 kr. 1 groš. V době jejího zrušení lékárnu vedl světský lékárník Fr. Mehlan (Melan). Lékárnu vedl od roku 1782, jak sám udává, 2 roky a 8 měsíců. Podle zápisu z r. 1783 neměl klášter ani lékaře, ani chirurga a pomoc nemocným mni- chům poskytovala Nemocnice milosrdných bratří v Brně, vzdálená 5–6 km. Lékárník Mehlan zůstal v klášteře až do roku 1785 a pomáhal s inventarizací a prodejem lékárny.

Zařízení lékárny v dražbě získal Antonín Kollaržik za 345 zl. Z dražebního zápisu známe vybavení lékárny. V lékárně se nacházelo 355 dřevěných pušek na prachy, 66 stojatek vodních, 219 prachovnic, 143 láhví z mléčného skla, 122 různých lahví, 3 hmoždíře, kotlíky a pánve železné, mosazné, cínové, 2 řezačky na rostlinná léčiva (herby), síto, kopy, nůžky, lis, 9 třenek atd.

Zařízení oficíny bylo v barokním slohu a bylo bohatě vyřezávané. Recepturní stůl měl ozdobný kovaný a tepaný nástavec. V oficíně byla umístěna hlava „pravého jednorožce“ (což byl zub z narvala umístěný na dřevěné hlavě koně). Z nábytku byl zapsán ještě malý stolek a stolní skříň s kamennou deskou.

V lékárně se nacházely jen dvě knihy: „Pharmacopoea Austriaco-provincialis“ a stará „Sazba léčiv“. Pravděpodobně se jedná o sazbu, která vycházela z „Řádu apothekářského“ vydaného Adamem Zálužanským v roce 1592 a byla postupně vydávána v letech 1659, 1699, 1708 a 1737. „Taxa medicamentorum in Pharmacopoea Austriaco-provinciali contentorum“ z roku 1775 (platnost od 1. 1. 1776) by byla v seznamu uvedena jako nová sazba. Léčiv v lékárně bylo jen malé množství od každého druhu – do 1 libry, a jednalo se převážně o přírodní léčiva. V lékárně se nacházela pravá mumie, „Theriaca Andromachi“, prach z lidské lebky, roh jednorožce, pryskyřice, minerály (safir, granát, karneol, smaragd, magnetit, nefrit, ametyst, křišťál) – vše uloženo ve 150 zásuvkách. Ve sklepech byly uloženy různé kyseliny, vody a masti v množství 1–5 liber. Jak popisuje historik J. S. Novák, léčiva byla oceněna velice nízko. Jen tak lze vysvětlit, že lékárna byla oceněna méně než prodávaná menší klášterní lékárna v Mořicích (Modřicích) (6).

Cisterciácký klášter ve Velehradu byl založen v r. 1205 a dostal jméno podle osady Velehrad, která byla v roce 1415 přejmenována na Staré Město. Klášter založil markrabě Vladislav Jindřich. Klášter byl od počátku obdařen statky, takže prospíval. Leta 1421–1567 byla dobou hospodářského úpadku a rušení klášterů. To se odrazilo i na Velehradě. Husité klášter rozbořili a teprve opat Ekhart se Schwoben v letech 1587–1595 klášter znovu vybudoval. Klášter byl v r. 1784 zrušen, jeho statky (majetek) připadly náboženské matici. Později byly rozprodány v dražbě, jako tomu bylo i v jiných kláštorech.

Lékárna byla pravděpodobně zřízena za opata Jana Greifenfelse z Pilsenburku v letech 1628–1650. O vybavení lékárny se můžeme dočíst v inventurním zápisu z r. 1784, kdy byl klášter zrušen. V lékárně se nacházely: dřevěná repositoria o 332 zásuvkách, regály a na nich 351 dřevěných pušek, 122 cínových nádob na extrakty a masti, 586 různých velikých lahví, 68 skleněných stojatek a 57 stojatek majolikových.

V recepturním stole bylo 22 zásuvek; oleje stály v samostatném repositoriu. Na táře byly umístěny tárovací váhy a 4 ruční vážky. Bylo zde dostatečné množství hmoždířů, kopistek. V lékárně bylo umývadlo, stolek s lenoškou, zasklená skříň a rovněž 12 knih – bez udání titulů. V laboratoři bylo vybavení obdobné té době – výčet zařízení v inventurním zápise chybí. V komoře – materiálce bylo 116 různých pytlíků na koření, 2 nádoby na „theriak“, řezačka na drogy, lis, různá síta, zásobní lahvičky a kelímky.

V lékárně se nacházel roh jednorožce, pštrosí vejce, 2 lastury, 3 ulity mořských živočichů a lidská lebka, které sloužily jednak jako léčiva, jednak k potvrzení tajemnosti lékárny a lékárnické profese. Byl zde i dostatečný počet (druhů) léčiv a přípravků.

Celé zařízení koupil Václav Pergler za 600 zl., aby je přemístil do Uherského Hradiště, kde chtěl (jak uvádí v žádosti ze září 1785) zřídit druhou lékárnu. Po mnoha urgencích je 10. dubna 1786 jeho žádost zamítnuta. Další osud lékárny není znám. Lékárník Pergler byl nucen lékárnu vystěhovat (ačkoliv ji měl koupenou) a její stopa mizí (5).

Počátek 19. století přinesl do vývoje lékárenství (a tedy i do vybavení lékáren) nové, převratné prvky. Byl to především růst chemického průmyslu, vznik a rozvoj průmyslové výroby chemických léčiv, který znamenal zlevnění a následný růst spotřeby léků. Růst spotřeby léků i měnící se nároky na činnost lékárníka vyvolaly nezbytnost zamyslet

se nad uspořádáním lékárenského pracoviště a jeho vybavením. Uvedenou problematikou se na univerzitě ve Vídni zabýval profesor M. S. Ehrmann, který vydal „**Rukověť farmacie**“ (Viedeň, 1828) a „**Učebnici farmacie**“ (Viedeň, 1832). V uvedených dílech podrobně analyzuje, jak mají být stavebně uspořádány jednotlivé místnosti lékárny (oficína, laboratoř, materiálka, herbarium, aqarium, komora na sklo a obalový materiál, sušárna...) a jaké má být vybavení nábytkem jednotlivých místností a prostor. Jeho poznatky se staly obecně přijatým návodem, jakousi „normou“ vybavení lékáren. Nebyla to však norma závazná a rovněž se z ní mnoho nedovíme o přístrojovém vybavení lékárny, tj. vybavení stojatými a ostatním potřebným zařízením (13).

Je zřejmé, že neexistence norem pro vybavení výrobním zařízením veřejných lékáren znamená, že rovněž nejsou normy pro vybavení lékáren vojenských. Je velmi pravděpodobné, že se vojenští lékárníci při obnově zařízení vojenských lékáren ve 2. pol. 19. stol. řídili tzv. Ehrmannovou normou. V roce 1891 byl zpracován návrh „závazných norem“ pro výstavbu a vybavení veřejných lékáren, ale pro odpor vídeňského grémia lékárníků nebyl přijat.

Změny do vybavení lékáren přinesl teprve **zákon ze dne 18. prosince 1906 č. 5 říšského zákoníku z r. 1907**, kterým se upravuje lékárnictví. Na základě uvedeného zákona vydalo ministerstvo vnitřní 27. 5. 1911 „Nařízení o provozování veřejných lékáren a lékáren v ústavech“ pod č. 103 říšského zákoníku. Podle přílohy k § 3 uvedeného předpisu musí mít veřejná lékárna a lékárny v ústavech následující místnosti (§1):

1. místnost pro vydávání léků – oficínu,
2. laboratoř
3. zásobní místnosti pro léčiva – zásobárnu pro čaje, chemické a lékárnické přípravky, půdu pro uschování bylin – nebo místo ní bylinnou komoru,
4. lékárnický sklep,
5. inspekční světnici.

V uvedené příloze je stanoveno, jak mají uvedené místnosti vypadat (pořádek, přesnost, čistota, vhodný nábytek atd.). Například pro oficínu je uvedeno, že v ní musí být dobře osvětlený recepturní stůl (tára), stojany na zboží (regály) s otevřenými policemi v horní části a zásuvkami v části spodní. Dále zde musí být lahve (stojaté nádoby skleněné), barevné lahve, sklenice na prášky, stojaté nádoby porcelánové (§ 8).

Pro přípravu léků musí být v oficíně alespoň jedna tárovací váha, tři ruční vážky a přiměřený počet závaží (váhy a závaží musí být cejchovány a kolovány dle nařízení ministerstva obchodu ze dne 28. března 1881). Pro přípravu léků musí být dále v oficíně:

- alespoň jeden emulzní hmoždíř,
- několik misek na roztírání,
- hmoždíř na pilulky,
- po jedné misce (řádně označené) na zpracování jedů, jodoformu a pižma,
- lžice různé velikosti – z kosti, rohu, vulkanizovaného kaučuku, nového stříbra,
- lopatky ze železa a nového stříbra,
- nejméně jeden přístroj na pilulky,
- přístroj na uzavírání oplatek,
- vhodná zařízení a přístroje na lisování a lití buzií, globulí a suppositorií,
- zásoba čistých karetních listů,
- lodička na prášky z rohu nebo galvanizovaného kaučuku,
- razítko a pečetidlo s firmou lékárny, metrové měřítko, nůž, hladicí kost a potřebné psací pomůcky,
- dostatečná zásoba sklenic, lahví, tyglíků a jiných nádob, škatulek, papírových kapslí z hladkého a voskovaného papíru a ostatní k expedici nutné potřeby – motouz, etikety na signatury atd.,
- v oficíně nebo v její blízkosti musí být splachovací zařízení (odpad), pokud možno s tekoucí vodou.

V laboratoři, která se má nacházet v bezprostřední blízkosti oficíny, je předepsáno následující vybavení (§ 9):

- pracovní stůl, jednoduché stojany, skříně, příhrady atd. na uchování rozličných v laboratoři potřebných pomůcek a náčiní,
- ohniště na vaření,
- malý přístroj k parnímu vaření a destilaci,
- větší lis s plotnami a lisovací mísou ze železa nebo mosazi,
- malý železný lis na tinktury s cínovou lisovací miskou,
- menší a větší perkolátor,
- kotel a pánvice měděné nebo železné různé velikosti,
- hliněné nádoby, trychtýře, lopatky, lžice dřevěné a železné, dřevěná míchadla,
- skleněné baňky různé velikosti,
- menší železný nebo mosazný hmoždíř,
- nalévací baňky a měřidla z porcelánu,

- deska na malaxování náplastí, deska na krájení, vegetabilní sekáček, cedítka,
- sterilizační přístroj.

Podobně je uvedeno vybavení ostatních místností lékární (§10–13). Jak je zřejmé z krátkého výčtu, je na základě zákona z r. 1906 č. 5 ř. z. z r. 1907 vydána norma, která je oproti všem předcházejícím výrazně podrobnější. Již nezáleží na libovůli lékárníka, jak si svoji lékárnu vybaví, ale je stanoveno, co musí být v lékárně. Pochopitelně, lékárník si mohl vybavit lékárnu podle svých zkušeností, ale musil přitom respektovat zákonem stanovené vybavení. Postupně se uvedenou normou vybavení řídí všechny veřejné (civilní) lékárny Rakouska-Uherska a lze předpokládat, že norma našla svoje uplatnění i ve vojenských lékárnách (4).

Další vývoj vybavení vojenských lékáren se odehrál v období existence samostatné ČSR. Odborníci vojenské farmacie si na základě zkušeností z vojenského lékařství 1. světové války uvědomili problémy, které vznikaly s nesourodým vybavením vojenských lékáren. Bylo zřejmé, že nejen léčiva, ale i vybavení vojenské lékárny musí být určeno normou (předpisem). V letech 1925–1931 postupně vznikl vojenský předpis **Zdrav-1-3 „Lékařnická služba v míru“**, který vydalo Ministerstvo národní obrany ČSR v Praze r. 1931. Předpis nabyl platnosti 1. 1. 1932 a určoval, co vše musí být ve vojenské lékárně, aby tato mohla plnit složité úkoly farmaceutického zabezpečení armády v době míru. Po nabytí platnosti předpisu byla přemístěna vojenská divizní nemocnice č. 1 v Praze z Karlova náměstí do Střešovic. Lékárna divizní nemocnice č. 1 v Praze byla budována v souladu s předpisem Zdrav-1-3 a stala se vzorovou lékárnou v rámci československé vojenské zdravotnické služby (14).

V příloze č. 1 předpisu Zdrav-1-3 bylo uvedeno, které nádoby lékařské, nádoby reagenční a lahve musí být v lékárně. V příloze byly vyjmenovány nejen počty, ale i velikosti jednotlivých nádob a lahví. V příloze č. 2 předpisu byl závazný seznam přístrojů, který musela obsahovat vojenská lékárna. Seznam obsahuje 202 položek. V lékárně podle tohoto seznamu musely být například: alkoholometr, 5 kopistek stříbrných, 12 kopistek železných a 3 kopistky kostěné, přístroj mikroskopický, přístroj úplný destilační, Kippův, přístroj Marschův, dva přístroje na pilulky, přístroj Pekarův, Röhrin-

gův, signovací, malý sterilizační a přístroj mosazný k uzavírání oplatků.

Dále v lékárně musel být rovněž strojek na pastilky, strojky na roztírání mastí, na řezání drog, na výrobu bougies (tyčinky podobné čípkům) a univerzální přístroj Endemanův (tabletovačka). Obsáhlý byl i výčet vah, bez nichž si neumíme lékárnu představit. V lékárně musely být váhy analytické do 50 g, 2 kusy vah laboratorních balančních do 20 g, váha decimální do 250 kg, stolní decimální do 25 kg, tři ruční váhy centigramové, tři malé gramové, tři velké gramové, váhy ruční na drogy do 200 g, 2–3 kusy vah tárovacích systému MOHR a jedny váhy Westphalovy. Ukázky přístrojového vybavení vojenských lékáren viz barevná příloha s. IV, obr. 1–4.

V příloze č. 3 předpisu Zdrav 1-3 byl seznam vnitřního zařízení lékárny. Součástí vybavení musela být digestoř, nástěnné hodiny (4 ks), lednička, ale rovněž 2 pohovky, 2 laboratorní stoly, stůl na mytí nádobí, 4 pracovní stoly, 4 psací stoly, 2 stoly se zásuvkami, stůl reagenční a stůl recepturní – tára. Kuriozitou je položka v seznamu, podle níž v lékárně musí být stolek noční s nočníkem. Příloha obsahovala 60 položek vybavení lékárny nábytkem a pro práci nezbytným zařízením.

V příloze 3 byl i seznam informačních štítků, podle něhož si můžeme udělat představu, které místnosti (prostory) lékárna měla. V souboru byly štítky: inspekční důstojník, správce lékárny, kancelář lékárny, laboratoř analytická, laboratoř chemicko-analytická, hlavní skladiště, příruční skladiště, skladiště záložního materiálu, sklep lékařský, sklep hořlavín a štítek půda lékařská. Znamená to, že lékárna měla zpravidla nejméně 11 místností. Hlavní skladiště a skladiště záložního materiálu mělo řadu místností.

Uvedené přístroje, které se nacházely ve vojenské lékárně, nebyly vyrobeny pouze pro vojenské lékárny. Byly to běžné přístroje, kterými byly vybaveny i lékárny civilní. Řada z jmenovaných přístrojů a zařízení se nachází v „Českém farmaceutickém muzeu“ na Kuksu, kde je možno se s nimi blíže seznámit.

Od roku 1932, kdy vstoupil v platnost předpis Zdrav 1-3, je vybavení vojenských lékáren přesně určeno. Normy vybavení vojenských lékáren existují prakticky ve všech armádách bojujících ve 2. světové válce. Rovněž československá armáda po roce

1945 postupně přijímá řadu norem a předpisů, které určovaly vybavení lékáren vojenských nemocnic a vybavení vojenských lékáren při nemocnicích a polních lékáren. Vývoj vybavení vojenských lékáren by měl odhalit pokračující výzkum dějin vojenské farmacie.

V článku je použita dobová terminologie.

Podpořeno grantem CEZ: J 13/98 116 00 004

Literatura

1. KRÁL, K.: Reorganizace vojenské farmacie po vzniku samostatné ČSR v roce 1918. *Voj. zdrav. Listy*, 2000, roč. 69, s. 239–244.
2. KRÁL, K. – BASTLOVÁ, B.: Vojenská farmacie Rakouska-Uherska a její vývoj po vzniku profesionální vojenské farmacie. 1. část. *Voj. zdrav. Listy*, 2000, roč. 69, s. 291–296.
3. KRÁL, K. – BASTLOVÁ, B.: Vojenská farmacie Rakouska-Uherska a její vývoj po vzniku profesionální vojenské farmacie. 2. část. *Voj. zdrav. Listy*, 2001, roč. 70, s. 27–32.
4. Nařízení ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911, č. 103 ř. z., o provozování veřejných lékáren a lékáren v ústavech. In *Lékárnictví, obchod s léčivými a jedy. Československé zdravotnické zákony, díl II. část I.*, Praha, 1938, s. 39–55.
5. NOVÁK, JS.: Nové příspěvky k dějinám moravských lékáren. *Čas. českoslov. Lékárnictva*, 1933, roč. 46, s. 297–307.
6. NOVÁK, JS.: Některé zaniklé lékárny moravské. *Čas. českého Lékárnictva*, 1940, roč. 53, s. 147–152.
7. PEJML, K.: Dějinný vývoj vojenského lékařnictví. *Voj. zdrav. Listy*, 1938, roč. 14, č. 1., s. 49–51.
8. PEJML, K.: Nástin dějin vojenského lékařnictví v bývalé rakousko-uherské armádě. *Voj. zdrav. Listy*, 1938, roč. 14, č. 2, s. 122–124.
9. PEJML, K.: Nástin dějin vojenského lékařnictví v bývalé rakousko-uherské armádě. *Voj. zdrav. Listy*, 1938, roč. 14, č. 4, s. 265–268.
10. PEJML, K.: Polní lékárna ke konci XVI. Věku. *Voj. zdrav. Listy*, 1937, roč. 13, č. 5, s. 247–250.
11. PEJML, K.: České lékařnictví v XVIII. století. *Čas. čs. Lékárnictva*, 1936, roč. 49, č. 11, s. 230–234.
12. POZBYL, K.: Léčiva a léky rakouských vojenských medikamentních norem a Rakouských vojenských lékopisů. (Písemná práce k rigoróznímu řízení). *FaF UK, Bratislava*, 1969, 135 s.
13. RUSEK, V. – Drábek, P. – Kučerová, M., aj.: Kapitoly z dějin československé farmacie. *Bratislava, SPN*, 1970.
14. Zákon z 18. 12. 1906 č. 5 říš. zák. z r. 1907 o úpravě lékařnictví. *Archiv Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové, oddělení dějin farmacie, část lékárny*.
15. *Zdrav-1-3 (Lékařnická služba v míru. MNO, Praha IV, 1931, Vojenský historický archiv Praha, fond MNO, IV. odbor, S – II – 4; S-V-3.*

Korespondence: Doc. PhDr. Karel Král, CSc.
Univerzita Karlova Praha
Farmaceutická fakulta v Hradci Králové
Ak. Heyrovského 1203
500 06 Hradec Králové
e-mail: kralk@faf.cuni.cz

Do redakce došlo 30. 10. 2001